

משלי יונים במקרא

עמיחי נחשון

א. הקדמה

היונים¹ מופיעים בשבעה עשר משלים² וארבעה ניבים³ במקרא הקשורים להתנהלותן בטבע במצבים מגוונים.⁴ לדעת קדרי,⁵ משמעות השורש: ינ"ה דומה למשמעות המושג: עושק המהווה מקבילה למלה זו בכתובים אחדים, כגון: "לגר עשו בעשק בתוכך יתום ואלמנה הוננו כך" (יח' כב 6).⁶ לפיכך מסתבר לומר, כי המשמע העברי

- 1 שמה המדעי של היונה הוא Columba, הידועה גם בשמותיה האנגליים: dove, pigeon. שמו המדעי של ה'תור' – גוזל היונה הוא: Linnaeus. ראו הגדרות זואולוגיות רלבנטיות אצל מויאל, לקסיקון, עמ' 61–63. אין במקרא הבחנה בין תתי המינים של היונים והתורים, כפי המקובל בזואולוגיה: 'יונת סלעים' (columba livia), 'יונת עצים' (Columba oenas), 'יונת ענק' או 'יונת העופרת' (Columba deocaocto), 'תור מצוי' (streptopelia turtur), 'תור צוארון' (palumbus), 'צוצלת' (streptopelia senegalensis) ראו על כך: מויאל, שם, עמ' 60–61. להלן נתייחס אל הציפורים הללו בהתאם לכינויים במקראות.
- 2 יש' לח 14; נט 11; ס 8; מח 28; יח' ז 16; הושע ז 11; יא 11; נחום ב 8; תה' נה 9–7, 18; נו 1; סח 14; שה"ש א 15; ב 14; ד 1; ה 2, 12; ו 9.
- 3 חרון היונה (יר' כה 38), חרב היונה (יר' מו 16; נ 16), העיר היונה (צפ' ג 1), גאי יונים (תה' קכג 4).
- 4 אין כאן מקום לדון בשני אזכורים של תורים בשה"ש: א 10, 12. באזכורים הללו התורים לא מופיעים כמושאי משלים אלא כתכשיטים המכונים "תורים" (שה"ש א 10) ו"תורי זהב" (שם 12). אין כינוי זה המתאר תכשיטים מהווה רכיב לדיון הנוכחי אודות המשמעויות של משלי יונים במקרא.
- 5 קדרי, ינה, עמ' 432–433.
- 6 ראו עוד: שמ' כב 20; וי' יט 33; כה 14, 17; דב' כג 17; יש' מט 26; יר' כב 3; יח' יח 7, 12, 16; כב 7, 29; מה 8–9.

הבסיסי של המלה: 'יונה' הוא שלילי וקשור לעושק ולצער (הונאה).⁷ יש המדמים שורש זה להרס על ידי שריפה על פי המקבילה בתהלים, המדמה "נינם" ל"שרפו": אָמְרוּ בְּלִבָּם נִינָם יַחַד שָׂרְפוּ כָּל מוֹעֲדֵי אֵל בְּאַרְץ" (תה' עד 8).

בהתאם לכך, חלק מהמשלים המתארים יונים מתאימים לשימוש השלילי בשורש ינ"ה במקרא: פותה ללא לב (הושע ז 11), סמל לחוטאים הבאים על עונשם (יר' מח 28; יח' ז 16; נחום ב 8). זאת ועוד, בנוסף להיות היונה מושא למשל בהקשר שלילי, המלה 'יונה' מופיעה בצירוף למושגים שליליים (חרון, חרב) היוצרים ניבי לשון בעלי משמעות מאיימת. ירמיהו מתאר את זעם האל בביטוי: חֲרוֹן הַיּוֹנָה (יר' כה 38), והעונש הראוי לחוטאים מכונה בנבואתו: חֲרֵב הַיּוֹנָה (יר' מו 16; נ 16), ובנבואת צפניה מתוארת עיר מרדנית (צפ' ג 1-2), וכינויה הוא: הָעִיר הַיּוֹנָה (צפ' ג 1). גם במזמור קכג בתהלים החוטאים, שאותם מגנה המשורר, נקראים בכינוי מביש: גֵּאֵי יוֹנִים (פס' 4).

למרות האמור לעיל, חלק מהמקראות המתארים את היונה מוצגים בהקשרים חיוביים: היונה מתקרבת אל ה' (תה' נה 7-9, 18; נו 1), מתפללת אליו (יש' לח 14; נט 11), מסמלת את מימוש קיבוץ הגלויות (יש' ס 8; הושע יא 11), סמל ליופי אנושי (שה"ש א 15; ד 1; ה 12) ומושא לאהבה עזה (שם, ב 14; ה 2; ו 9). במזמור סח בתהלים היונה היא סמל ליופייה של ההתגלות האלוהית (פס' 14).

המחקרים המציגים את מגוון המשלים⁹ של היונים במקרא¹⁰ לא

7 בלשון רומה במשמע קרוב, יש כינויים שליליים במזמורי תהלים: "טִיט הַיּוֹן" (תה' מ 3), "יוֹן מְצוּלָה" (סט 3), על פי ההקשר הוא מקום טובעני מסוכן. גיזה (לקסיקון, יון, עמ' 425) מעיר שבתהלים סט 3 מופיע בסמוך לאזכור: "טִיט הַיּוֹן", תיאור מבאר: "וְאֵין מַעְמָד".

8 אפשרות זו מופיעה אצל קדרי, שם, עמ' 432.

9 ביליק, יונה, עמ' 607; אוון, גריסט ודוולינג, מילון סמנטי, יונה, עמ' 20; ריקן, ווילהויט, ולונגמן, יונה, עמ' 216-217; ברילר, נפש חיה, יונה, עמ' 167-172.

10 אוון, גריסט ודוולינג (מילון סמנטי, יונה, עמ' 20), ריקן, ווילהויט, ולונגמן (יונה, עמ' 216-217) מגדירים את היחס ליונים בהתאם לספרות הברית החדשה. ריקן, ווילהויט, ולונגמן, מתייחסים גם לספרות המדרש והמגילות שנמצאו בקומראן. אין מסגרת דיון זה מתאימה לדון במקורות חוץ מקראיים ובמשמעותם.

מבארים כיצד ייתכן כי מילה שמשמעה הסמנטי הבסיסי קשור תמיד לעושה ולצער (השורש ינ"ה),¹¹ עשויה להוות גם מבע לאהבה, להערצה ולקרבה לאלוהים.

כוונת מחקר זה, להסביר את ההיגיון הפנימי של המשמע הסמנטי הבסיסי של המלה: יונה, ותוך כך לקשר בינו לבין מנעד המשלים והניבים המתארים יונים במקרא. ההסבר המוצע עשוי לבאר כיצד המשלים המתארים את היונה באופן חיובי מתאימים גם כן למשמע הבסיסי השלילי של השורש ינ"ה ונוסכים בו משמעות נוספת.

ב. המשמע הסמנטי הבסיסי של המלה: 'יונה' הקשור לעושה ולצער

לדעת בלאו,¹² האטימולוגיה המגדירה את ההוראה הראשונית והצורה המקורית של המלים, מתבססת במקרים רבים על חיקוי צלילים, תצליל (onomatopoeia),¹³ שכן לצלילים יש קשר ישיר להוראת המלה. בנוסף לכך המחקר האטימולוגי המקראי מנסה לחשוף את הקרבה בין המלים של הלשון המקראית למלים דומות בלשונות שמיות עתיקות. בשני ההיבטים הללו ניתן לומר כי המובן הבסיסי של הכינוי: 'יונה' לציפור הנקראת כך, משמש ביטוי לאבלות ולצער.

11 ברילר, נותן כותרת לדיון על הסמליות של היונה במקרא: 'נאמנות' (שם, עמ' 167). הוא מרחיב את רעיון הנאמנות לא רק בהקשר זוגי אלא גם בהקשר של שלום פוליטי (עמ' 170-171). אולם בתוך הדיון על היונה ישנו לדבריו, 'חוסר איזון' בהקשר הזה (עמ' 171). הבגידה של היונה (הושע ז 11), מתוארת בדיון בספרו כעניין זמני הבא אל פתרונו (עמ' 172). אולם למרות המידע המובא בדיון אצלו לא ניתן לקבל את דבריו כפשוטי המקראות וכניסיון הולם להציג את המשמעות הסמלית של היונה בתקופת המקרא לאשורה. שכן אין בדבריו דיונים סמנטיים של המושגים הקשורים ליונה ואין אצלו התייחסות הולמת לפרשנות המחקר המודרני בהקשר הזה. כוונת מחקר זה להשלים את החסר ולהציע סקירה מחקרית מדויקת המתארת את ההתייחסות ליונה במקרא באמצעות ניתוח הנשען על מחקר מבוסס ככל האפשר.

12 בלאו, תורת ההגה, עמ' 22.

13 עסק בתופעת התצליל באופן ספציפי, ווטסון, ספרות עברית קלאסית, עמ' 234-237. ראו עוד: קיפר, יסודות פונולוגיים, הסוקר נושא זה במקרא, בעמ' 50-51, 55.

הסבר זה קשור במידה רבה להתנהלות היונה בעיני המתבונן המקראי הצופה במצבים של מצוקה וצער ובקולות שבר אצל היונים, קולות המשמשים מושא למשלים על מצבים בחייהם של בני האדם. הסבורים כך, מוצאים דמיון בין קולות השבר שמשמיעה היונה לבין שמה, מובע בדומה להבעת קול של מצוקה בזמן אבל.¹⁴ ההסבר האטימולוגי המובא בלקסיקונים¹⁵ לשם 'יונה' הוא תצליל: מלים על שם הצליל שהן מפיקות (onomatopoeia). קוויצי¹⁶ מקשר את צלילי קול היונה לדרכי הבעות צער באמצעות שימוש במלים מן השורשים: 'המ"ה', 'הג"ה', 'נה"ג' אשר שלושתן נהגות בפי היונים: "אֶהְגֶּה פִּי־נָה" (יש' לח 14); "כִּי־נִי הִגָּאִית כָּל־הַמּוֹת אִישׁ בְּעוֹנוֹ" (יח' ז 16); "מִנְהַגוֹת כְּקוֹל יוֹנִים" (נחום ב 8). מלים אלו מהוות אף הם תצליל (onomatopoeia) וממחישות בהגייתם את הקינה על האבל שקול היונה מסמל. בנוסף לכך, הכינוי לציפור בשם הנהגה באופן דומה ליונה, קיים גם בשפות שמיות עתיקות נוספות: אוגריתית: ynt; סורית: yawnā; לשון הכתובת מדיר אל עלא: ywn;¹⁷ אמהרית: wane; מנדעית¹⁸: iuna; שומרית: ywn לזכר; ynwh לנקבה.¹⁹ בשפות הללו הציפור יונה מכונה בניב דומה מאוד לעברית ועניין זה מחזק את הטענה הסמנטית.

הזיקה הלשונית שהוצגה כאן בין קול היונה לבין קולות בני האדם בעת הסבל, מהווה בסיס למשלים שבהם מתוארות יונים בהקשר לקולות

14 בותרוויק (לקסיקון, יונה, עמ' 33) מקשר את קול היונה לקול האבל, כפי שנאמר ביש' ג 26: "וְאָנֹכִי וְאֶבְלֹךָ פִּתְחִיךָ", ובדומה לכך: "וְאָנֹכִי הַדִּיגִים, וְאֶבְלֹךָ כָּל מְשִׁלִּיכִי בִּיאֹר חֶכֶה" (שם יט 8).

15 בותרוויק, שם; קוויצי, לקסיקון, יונה, עמ' 426.

16 קוויצי, שם.

17 טלשיר וקימרון (שמות העופות, עמ' 44) מעירים שהצורה יון בכתובת בדיר עלא נהגית בדורתנועה. לדעתם (שם, הערה 23), הכתיב המלא העקיב בו' במקרא, "יונה" – מלמד גם הוא על הדורתנועה המקורית בהגיית השם בעברית.

18 ניב ארמי מעירק ואיראן הקדומות.

19 ראו מילטרב וקוגן (מילון סמנטי, עמ' 321-322) הסוקרים מגוון שפות שמיות; אני מודה מאוד לד"ר דוד רוטשטיין שהפנה אותי למקור זה. ראו סקירה דומה עוד אצל לטה וסנמרטין, לקסיקון אוגרית, ynt, עמ' 971-972.

מצוקה. קדרי²⁰ אומר על היונה: "לרוב מזכירים אותה בדימוי בגלל קולה העצוב והחלש: 'אַצְפָּצֶף אֶהָגָה פִּיוֹנָה' (יש' לח 14)". בהקשר זה היונים משמשות משל למתפלל המצוי במצוקה נואשת בזמן מחלה מסוכנת. דומה לכך התיאור הנבואי המביא את דברי החוטאים הנתונים במצוקה ובתסכול ללא מוצא הנראה לעין: "וְכִיוֹנִים הָגָה נְהָגָה" (שם, נט 11). מתאים הדבר לתיאור המצוקה הקיצוני בנבואת החורבן על מואב: "עֲזָבוּ עָרִים וְשָׁכְנוּ בְּסַלְעַיִם יֹשְׁבֵי מוֹאָב וְהָיוּ כִּיּוֹנָה תִקְנֶן בְּעֶבְרֵי פִי־פֶחַח" (יר' מח 28); בתיאור חורבן אשור: "וְאַמְהָתֶיךָ מְנַהֲגוֹת כְּקוֹל יוֹנִים מִתְּפַפֵּת עַל לִבְבֶּהֶן" (נחום ב 8), ובתיאור החוטאים הנענשים בנבואת יחזקאל: "וּפְלִטּוּ פְּלִיטֵיהֶם וְהָיוּ אֶל הַהָרִים כִּיּוֹנֵי הַגְּאִיּוֹת כָּלֵם הַמּוֹת אִישׁ בְּעוֹנוֹ" (יר' יח' ז 16).

משמע שלילי זה תואם לצירוף המלה: 'יונה' למלים בהקשר שלילי היוצרות ניבי לשון המופיעים בנבואות ירמיה וצפניה: חֲרוֹן הַיּוֹנָה (יר' כה 38); חָרַב הַיּוֹנָה (שם מז 16; נ 16) וְהָעִיר הַיּוֹנָה (צפ' ג 1). ההקשרים של הניבים הללו הם כעס עושק וצער.²¹ לונרבלום²² עומד על הקושי של הדימוי. שכן, יונה היא לא המצערת אלא המצטערת. ניתן להסביר זאת בכך שהביטוי 'יונה', משמעו בהקשר הזה הוא: תעוקה.²³ רינגרן²⁴ סובר שעל פי מקורות אלו אפשר להבין כי כעס, גם הוא מתקשר למלה: 'יונה'. לדעתו, "חרון היונה" (יר' כה 38) הוא כעס עצום המעניש. לדבריו אפשר להבין ביטוי זה באמצעות המקבילה הרעיונית המופיעה בהקשר סמוך בנבואת ירמיהו: "כוס החימה" (יר' כה 15-31). שני המושגים מבטאים את הכעס האלוהי על החוטאים בבואו להענישם בחומרה. לפיכך ניתן להסביר שהחרון והחרב המופיעים

20 קדרי, יונה, עמ' 415.

21 בנבואות ירמיהו (כה 38; מז 16; נ 16) ישנם תיאורי אסונות ומפלה צבאית. התיאורים הסמוכים למושג הָעִיר הַיּוֹנָה (צפ' ג 1), מורים על עיר מרדנית הראויה לענישה (שם, 1-2).

22 לונרבלום, ירמיה כא-לו, עמ' 280.

23 שנון (לקסיקון לשיפור הניבים, עמ' 302) מציע את המושג "חרב היונה" לביטוי עברי ההולם את המושג: 'רוחות מלחמה'.

24 ראו בהרחבה אצל: רינגרן, ינה, עמ' 104-106.

בסמוך למלה יונה קשורים אליה בהקשר שלילי – עושק מכעים והצער הנובע ממנו.²⁵ כלומר, בעקבות העושק מגיעה פורענות ואף היא מצערת ועושקת בפני עצמה. על פי אייזנברג: "הביטוי 'חרב היונה' נכנס לתודעה כביטוי של חורבן: החרב האונסת, הכופה על בני אדם ומזיקה להם".²⁶ משמעות זו מתאימה גם למושג המופיע בתה' קכג 4: "גֵּאִי יוֹנִים". זהו מושג מגונה על פי הקשרו, שכן הוא בא בסיום המזמור שבו מופיעה קביעת המשורר: "הִלְעַג הַשָּׂאֲנָנִים הַבּוֹז לְגֵאִי יוֹנִים". המלה יונה מצורפת לגאווה ולשאננות ומתארת חברה הטועה בגאווה וראויה לגינוי.²⁷ לסיכום, ניתן לומר שהמראה והקול של היונים ההומות בעת מצוקה ומנוסה מפני ציד, מתאים להיווצרות התצליל (onomatopoeia), המהווה כינוי לציפור 'יונה' ולאופן השמעת קולה. הדמיון בין שמה של הציפור 'יונה' בעברית המקראית ושמה של הציפור בשפות שמיות נוספות מחזק את הטענה שיש הסבר אטימולוגי בסיסי המהווה מקור להתפתחות של מגוון משלים מקראיים המבטאים מצבים של מנוסה בעולמם של בני אדם בעת צרה. זאת ועוד, התייחסות זאת תואמת את המשמעויות של השורש ינ"ה במקרא, המבטא צער ותעוקה והכעס הנובע מכך. משמע זה מושרש בעברית המקראית באמצעות ניבים בהקשרים הללו: חֲרוֹן

25 ולדינגרברוק (צפניה, עמ' 170-171) מעלה אפשרות שנבואת צפניה על חורבן ירושלים המופיעה בסמוך לנבואה על מפלת נינווה (שם ב 12-15), הפותחת במלים: "הוֹי מִרְאָה, וְנִגְאָלָה הָעִיר הַיּוֹנָה" (צפ' ג 1), מרמזת באופן ספרותי על נבואת יונה הנביא על נינווה (יונה ג 4). לפי הסבר זה, נבואת צפניה מדמה את חטאי ירושלים לחטאי אשור שהיו ידועים לאנשי ירושלים כחמורים ביותר.

26 י' אייזנברג, חרב היונה, <http://www.daat.ac.il/daat/tanach/achronim/jer48.htm>.

27 ראו על כך אצל קרו (שירי המעלות, עמ' 48-49) המצרף את המלה "גאי יונים" למלה אחת: גאיונים, ומנסה לזהות את הגאיונים כיונים שהציקו למשורר (כדומה ליואל ד 6). ראו גם: בותה (ערכים חברתיים, עמ' 192-196) העוסק בהרחבה במשמעות החברתית של מזמור קכג. לדעתו (עמ' 194), על סמך ההקשר המדמה את המשורר והדומים לו כעבדים לה' (תה' קכג 2), הגאיונים זהו כינוי גנאי לבני אדם שאינם מאמינים בה', והיחס כלפיהם דומה ליחס המתואר במל' ג 17-18. שם מתוארת הפעולה האלוהית של ה' המממש את אדנותו והוא יחזיר בעתיד את כבודם של הנאמנים לו.

הַיּוֹנָה (יר' כה 38); חֶרֶב הַיּוֹנָה (שם מו 16; נ 16) הָעֵיר הַיּוֹנָה (צפ' ג 1); גֵּאֵי יוֹנִים' (תה' קכג 4). על כן סביר לומר, כי היחס כלפי היונים במשלים המקראיים קשור בבסיסו למצבים השליליים הללו המתרחשים מעת לעת.

ג. יונה מסמלת פיתוי ובגידה

מראה היונה הנסה למקום מסתור מהווה השראה לדימוי שלילי נוסף. הנביא הושע מתאר את חטאי מלכות אפרים הדומים ליונה מתפתה ללא שכל²⁸, ובמקום להיות נאמנה לאלוהיה היא פונה לזרים: "וַיְהִי אֶפְרַיִם כְּיֹנָה פוֹתָה אֵין לֵב מְצָרִים קָרָאוּ אֲשׁוּר הֶלְכוּ" (הושע ז 11). פליקס²⁹ מצביע על תופעה הקיימת בטבע המאופיינת ב'בגידה' של נקבות היונה ההולכות לשובכים של יונים זכרים אחרים.³⁰ התנהלות היונה בנבואה זו מהווה סמל של התפתות המוביל למעשה בוגדנות הראוי לענישה. גם במשל הזה היונה נעה ממקומה אולם כאן היא מתפתה על ידי יון אחר ומגיעה לשובך אלטרנטיבי מרצונה החופשי. מעשה זה מהווה משל לניאוף ולבגידה.

בותרוויק³¹ מדמה את הבוגדנות של היונה הקיימת בטבע לבוגדנות היין, כדברי חבקוק העומד על בגידה הנובעת משתיית יין: "וְאֵף כִּי הֵיִן בִּגְדָה" (חב' ב 5). משמעם של דברי חבקוק הם: המשתכר מתפתה מהיין ונבגד. הבגידה באה לידי ביטוי באיבוד הכוח והתבונה. הבוגדנות של היין דומה לבוגדנות הניאוף שכן שתיהן מתוקות, מפתות ומוליכות את

28 הדוקס (דמוי וגבריות בהושע, עמ' 109-110) מעירה שזו הפעם היחידה במקרא שמעשי היונה מסמלים טיפשות. בהקשר לכך אומר ר' יוסף קרא (מקראות גדולות הכתר, ספר תרי עשר, עמ' 39): "אין לך בכל העופות שוטה כיונה. ששאר העופות – אם נוטלים את בניהם לא ישובו עוד לקניהן, אבל היונה אינה חוששת לכך ושבה אל קינה".

29 פליקס, היונה הבוגדנית, עמ' 242-243.

30 לדבריו, הוא צפה בתופעה זו במו עיניו, שם, עמ' 243.

31 בותרוויק, לקסיקון, יונה, עמ' 33.

המתפתה לסכנה. בהקשר לכך אחיטוב³² מקשר בין הצליל הלשוני של היין (אותיות י', נ') לצליל הלשוני של המלה: 'יונה'.³³ הדמיון בין היונה המתפתה והבוגדת, מביא פרשנים וחוקרים אחדים³⁴ לקשר בין התנהלות היונה להתנהלותו של יונה הנביא אשר ברח מה' ועבר דרכים עקלקלות ונסתרות עד אשר חזר בו מסורו (יונה א-ב).³⁵ לאור האמור כאן ניתן לומר שישנה משמעות שלילית נוספת למושג 'יונה'. מושג זה מתאים לאורחות חייה ולהתנהלותה, שכן היונה 'מתפתה' למעבר מהיר למקום מגורים עם יון אחר. בנבואת הושע ובספר יונה המעבר החטוף מהווה בגידה. משל זה מהווה רקע להאשמת הנביא הושע המאשים את העם בבגידה בה' וייתכן שהוא אף מתאים לסיפור בריחתו של יונה מפני ה'.

ד. המשמעויות החיוביות של משלים המתארים יונים במקרא

על פי האמור לעיל, המשמעות הסמלית של הציפור "יונה" היא שלילית ביסודה ומשמעה: צער ונשיאה בנטל העונש מחד גיסא³⁶ ונטייה מדרך הישר ובגידה מאידך גיסא. הדימוי המתואר כאן אינו מתיישב עם משלים רבים המתארים את היונה באופן חיובי מובהק: היונה מתקרבת אל ה' (תה' נה 7-9; 18; נו 1), מתפללת אליו (יש' לח 14; נט 11), מסמלת

32 אחיטוב, חבקוק, עמ' 42.

33 לדעתו יש לגרוס בפסוק 'היון', הדומה לגרסת מגילת פשר חבקוק: 'הון יבגוד'. מויאל (לקסיקון, עמ' 61) מעיר כי ישנה אפשרות לקשר בין יונה ליין, שכן צבע החזה של חלק מהיונים דומה לצבע היין.

34 בותרוויק, לקסיקון, יונה, עמ' 33; קיונקי, לקסיקון, יונה, עמ' 426. ראו על כך ניתוח אצל האוזר, יונה, עמ' 22-23.

35 ריקן, ווילהויט, ולונגמן (ציפורים, עמ' 94) טוענים ששמו של יונה הנביא מתאים למשמעות של המלה יונה: 'המקונן' (mourner), שכן כינוי זה הולם את דמותו על פי הסיפור.

36 במקרים אחדים המצוקה של הצער מביאים להשמעת קול תפילה כמו יונה (יש' לח 14; נט 11). למרות שעצם התפילה לה' הוא עניין חיובי, המשל המתאר יונה קשור למשבר הנובע מריחוק מה'. המתפלל הרחוק מה' (לעיתים אף בשל חטאיו) דומה ליונה ההומה בחוזקה. משמעות העניין בנמשל היא: האדם המתפלל מקווה למענה אלוהי שיגאל אותו מצרותיו.

את מימוש קיבוץ הגלויות (יש' ס 8; הושע יא 11), משמשת סמל ליופי אנושי (שה"ש א 15; ד 1; ה 12) ומושא לאהבה עזה (שם ב 14; ה 2; ו 9), ואף סמל ליופייה של ההתגלות האלוהית (תה' סח 14). תיאורים של הציפור "יונה" בהקשר הפוך מהמשמע הסמנטי הבסיסי, שהוא שלילי ביסודו, דורש הסבר הולם.

לפיכך נציע כי אין סתירה ממשית בין המשמעות הסמנטית של המושג 'יונה' שהוא שלילי ביסודו, לבין המשמעויות המופיעות בהקשרים חיוביים. שכן, גם בהקשרים המיוחדים שבהם מתוארת היונה באופן חיובי, היונה מסמלת נטישת בית וגלות מבית הגידול הטבעי שלה. אמנם ברוב המקרים נטישה וגלות מהווים ענישה וצער, אך ישנם מקרים שבהם הנטישה היא חיובית ומשפרת באופן ממשי את המצב הקודם. דבר כזה מתאפשר כאשר נוטשים מצב שיש בו חיסרון ועוברים למצב חיובי המהווה שיפור.

דומה הדבר ליחס חיובי כלפי הציפור "יונה" שניתן להפיק מסיפור המבול (בר' ח 12-8). בסיפור זה התדמית של היונה חיובית, שכן היא מתפקדת כדמות מסייעת המביאה 'מידע אנימלי'³⁷ המהווה בשורת חיים לאחר אסון המבול. התיאור החיובי של היונה מועצם באמצעות ההנגדה בינה לבין העורב שיצא ושב (שם 7), ובסופו של דבר, היא היחידה שהביאה את בשורת קץ המבול. סיום אפיזודת שליחות היונה מסיים את סבל המבול. שליחותה אפוא נשאה פרי והמעבר שלה אל התיבה עם עלה זית בישר על נחמה³⁸ לאחר העונש האלוהי הנורא³⁹ ועל קץ הסבל.⁴⁰ לאור זאת יש מקום להציג את חמשת ההקשרים החיוביים שבהם

37 על 'מידענות אנימלית' – מידע הנלמד מבעלי חיים בעולם הקדום, ראו: א"א שמש, כי עוף השמים, עמ' 160-164. ראו דיון ספציפי על מידענות באמצעות עופות שם, עמ' 161-164.

38 הבשורה של היונה על קץ המבול דומה לאזכור קול התור (בן היונה) המבשר את שמחת האביב (שה"ש ב 12). מלבד מקורות אלו אין עוד תיאורי יונים במציאות הריאלית בזמן האירועים המתוארים במקרא.

39 ייתכן וניתן לדמות את נח הנמצא במצוקה בעת זעם אלוהי השולח יונה, לאדם דל אמצעים המקריב לה' תור בן יונה לכפר על חטאיו (וי' ה 7-10). ראו על כך: פרמלי, כל הציפורים, עמ' 55.

40 ראו על כך: מוברלי, מדוע נח, עמ' 345-356.

מתוארת היונה במשלים ולקשר אותם למעבר ממצב שיש בו חיסרון אל מצב חיובי המהווה שיפור.

1. מעבר המשורר מחברה רעה אל קרבתו של ה'

הונטר⁴¹ מסביר, כי בקשת המשורר בתהלים: "וְאָמַר מִי יִתֵּן לִי אֶבֶר כִּיּוֹנָה אֶעֱרֹפָה וְאֶשְׁכֶּנֶה הִנֵּה אֶרְחִיק נֶדֶד אֶלֵּין בְּמִדְבָּר סֵלָה אֲחִישָׁה מִפֶּלֶט לִי מְרוּחַ סֶעָה מִסָּעֵר... עָרֵב וּבִקֵּר וְצִהְרִים אֲשִׁיחָה וְאַהֲמָה וַיִּשְׁמַע קוֹלִי" (תה' נה 7-9, 18), דומה לבריחתו של יונה אל הים הסוער (יונה א 3),⁴² ויציאתו מנינוה לאחר אמירת נבואתו ותלונתו כלפי ה' אודות מצבו (שם ד 1-5).⁴³ לפי הסברו של הונטר, מחבר תה' נה התפלל מתוך מצוקתו וקיווה להיות במצבו של יונה הנביא אשר נענה מתוך מצוקתו ובדידותו (יונה ב), שכן במזמור נה האדם הבורח ממקומו דומה לציפור ה"יונה", הממירה את מקום מגוריה על פי רצונה.

במזמור זה מתפרש המעבר הקונקרטי באופן חיובי: בריחה מהרשע. הבריחה מהרשעים ובגידה בדרכם מהווה מעשה חיובי ונאצל, שכן הוא נחשב מסע נפשי אמיץ על מנת להגיע לקרבת ה'. בנסיבות המתוארות מעשה זה הוא ראוי והכרחי והדימוי של המשורר ליונה נודדת מתאים לדימוי יונה נוטשת. אולם בהקשר הנוכחי זהו המעשה הראוי לשבח.

2. מעבר באמצעות תפילות ממצבו העגום של האדם אל קרבתו הגואלת של ה'

בהקשר לכך ניתן לזהות הקשר חיובי לציפור "יונה" בכותר של תה' נו 1: "לְמַנְצִיחַ עַל יוֹנָת אֱלֹם רְחֻקִים לְדֹר מִכְתָּם בְּאַחֲזוֹ אוֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים בְּגִת". היונה המסמלת את חולשתו של האדם השרוי בתוך חטאיו שהתפתה לחטוא, והוא מודע לריחוקו מה'. אולם בהקשר הנוכחי היונה מסמלת

41 הונטר, בפנים ובחוף, עמ' 129-139. לדעתו, יש זיקה לשונית ורעיונית בין מזמור נה בתהלים לבין סיפור יונה.

42 ראו על כך הונטר (יונה מתוך הדג, עמ' 157-158) המקשר בין תה' נה לבין תפילת יונה במעי הדגה ביונה ב.

43 הונטר, בפנים ובחוף, שם, עמ' 138.

את המעבר ממצב של ריחוק מה' למצב רצוי של קרבה יתרה כלפיו. בדומה לזה' נו, מהלך התקרבות אל ה' היא גם שאיפתם של המתפללים המתוארים ביש' לח 14; נט 11. לפני התפילה הם מרגישים רחוקים, אך במהלך התפילה, הכיסופים המתוארים כדומים להמיות היונים: "כִּי־יִנָּה דְלוּ עֵינֵי לְמָרוֹם" (יש' לח 14), "וְכִי־יִנָּה הִגָּה נְהִיגָה" (שם, נט 11), מביעים מעבר של נדידה מהמצוקה של המתפללים אל קרבתו הגואלת של ה' השומע את תפילתם.

ייתכן לומר, כי אזכור "יונת אלם", קשור לסמליות⁴⁴ היונה בתורת הקורבנות,⁴⁵ המקשרת בין האדם במצוקה⁴⁶ לבין ה'. זאת בהתאם לאזכורי בני היונה⁴⁷ כעוף המשמש לקורבן כפרה על חטאים, אשר באמצעותו ניתן גם להיטהר לאחר מצב של טומאה.⁴⁸ לדברי בג,⁴⁹ היונה מסמלת כוח אלוהי⁵⁰ המעביר את בקשות התפילה

44 פעם אחת מוזכר תור (בן היונה) כרכיב של קורבן המסמל ברית בין ה' לאברהם בברית בין הבתרים (בר' טו 9). בג (יונת הברית, עמ' 78-80) מקשר בין תור לברית בזה' עד 19-20: "אל תתן לחית נפש תורך חית ענייך אל תשכח לנצח הבט לברית...". ראו שם דיון אודות 'מצבת העיט' (Vulture Stela) משומר שממנה עולה כי היונה מסמלת ברית. בג (הציפורים בבראשית טו, עמ' 11) מקשר בין המשל ביח' יז 19-20: "אִם־לֹא אֶלְתִּי אֲשֶׁר בָּזָה וּבְרִיתִי אֲשֶׁר הִפִּיר וְנָתַתִּי בְרָאשׁוֹ וּפְרָשָׁתִי עָלָיו רִשְׁתִּי וְנִתְפַּשׁ בְּמִצּוֹדֹתַי", המעיד על הקשר סמנטי בין לשון אכיפת הברית לבין מונח מתחום ציד העופות.

45 קורבן העולה: וי' א 14-17; קורבן אשם: שם ה 7-10.

46 האפשרות להביא בני יונים למקדש, מוצגת בלשון החוק כתעריף נמוך של הקורבן וכהתחשבות במעוטי יכולת, זאת בשל היותה ציפור קלה להשגה ומחירה נמוך יותר מצאן ומבקר.

47 בכל האזכורים בהקשר לכפרה באמצעות היונים, מוזכרים: 'בני יונה', שהם גוזלי היונה (קורבן העולה: וי' א 14-17; קורבן אשם: שם ה 7-10).

48 קורבן טהרת היולדת: וי' יב 6-8; קורבן טהרת הזב: טו 14; קורבן טהרת הזבה: שם 29. קורבן טהרת הנזיר שחילל את נזרו: במ' ו 10. לדעת ליכט (במדבר א-י, עמ' 91) קורבן זה תואם את חוק המביא אשם על טומאה שנעלמה ממנו (וי' ה 2). על פי הנאמר כאן, הנזיר מתחייב בקורבן כתעריף הבינוני של חוק האשם. השוואה זו מלמדת כי ההתייחסות לנזיר דומה להתייחסות לזקוק לתעריף נמוך של הקורבן. לויז (במדבר א-כ, עמ' 222-223) מדמה קורבן זה לקורבן המינימלי בתורת היולדת (וי' יב 6).

49 בג, יונה ואלים, עמ' 396; ראו גם: פוטיגר, תהילים נו, עמ' 767 ובהערה 11.

50 לדעתו, 'אלם' הנזכר כאן הוא מושג מקביל לאלוהים.

לה' כאשר דוד נמצא בשבי הפלשתים.⁵¹ לאור זאת השימוש בסמל "יונה" בפתיחת המזמור (תה' נו 1) הולם את הריחוק של דוד מאלוהיו ואת הצורך בהתקרבות אל ה'. היונה מסמלת את מעבר התפילות של המתפלל מהשבי אל ה', ומעבר זה הוא חיובי ונאצל.

3. מעבר מהגלות אל הגאולה (קיבוץ גלויות)

בהקשר אחר יש משל של מנוסה של יונים אל השוכך. במבט ראשוני התיאור מצטייר כשלילי שכן היונים יראות להילכך. אולם ההקשר הוא חיובי: בריחה מארצות הגלות למולדת בעת קיבוץ הגלויות במהלך הגאולה. הנביא הושע מדמה את השיבה מהגלות ל'חרדה' – מעוף מהיר⁵² אל הקן: "יִחַרְדּוּ כְצֹפֹר מִמְצָרִים וְכִיּוֹנָה מֵאֶרֶץ אֲשׁוּר וְהוֹשִׁבֵתִים עַל בְּתֵיהֶם נָאם ה'" (הושע יא 11). החרדה המתוארת כאן היא חיובית שכן היא מביעה את הנדידה מהגלות אל המולדת.⁵³ בנבואה זו, תיאור הבהלה המהווה זירוז היא בעלת יתרון רב. שכן שיבה מזורזת מהגלות היא עניין רצוי. הדוקס⁵⁴ מקשרת את דימוי היונה החוזרת אל ביתה בהושע יא, לתיאורי היונים הבוגדות הנלכדות במצודה בהושע ז 11-12: "וַיְהִי אֶפְרַיִם כִּיּוֹנָה פוֹתָהּ אֵין לָב מִצָּרִים קָרְאוּ אֲשׁוּר הִלְכוּ כַּאֲשֶׁר יֵלְכוּ אֶפְרַיִם עַל־יָהִם רִשְׁתִּי כְעוֹף הַשָּׁמַיִם אוֹרִידֵם". בשתי הנבואות הללו מדובר בקשר אל מצרים ואשור. בהושע פרק ז מתוארת בגידה עם אשור ומצרים, ובהושע פרק יא מתוארת הנחמה והשיבה מהגלות מאותם המקומות.

51 מובינקל (תהילים ב', עמ' 213-214) מקשר רעיון זה לשילוח הציפורים החיות על ידי המצורע (וי' יד 7, 53), שכן הוצאת האשמה נעשית באמצעות ציפורים. ראו על כך: טייט, תהילים נא-ק, עמ' 65-66. בהתאם לכך ראו: אנדרסן (תהילים א-עב, עמ' 50) המגדיר מזמור זה 'מזמור כפרה'.

52 דומה לתיאור: "וכל העם חרדו אחריו" (שמ"א יג 7), וכן שם טז 4; כא 2, ועוד. החרדה היא הגעה מהירה. ראו על כך: גרובר, הושע, עמ' 490.

53 פרמלי (כל הציפורים, עמ' 194) מקשרת מקור זה לתופעת הציפורים הנודדות שעוברות דרך ארץ ישראל. ראו עוד יר' ח 7: "גם חֲסִידָה בַּשָּׁמַיִם יִדְעָה מוֹעֲדֶיהָ, וְתֹר וְסִיס וְעֶגּוֹר שָׁמְרוּ אֶת עֵת בִּאָנָה".

54 הדוקס, דימוי וגבריות בהושע, עמ' 109.

באופן דומה מסביר באוצרד⁵⁵ נבואה המדמה את חזון קיבוץ הגלויות לשיבת היונים אל מקומן: "מִי אֱלֹה פָּעַב תְּעוּפִינָה וְכִיּוֹנִים אֶל אֲרֻבְתֵּיהֶם" (יש' 7). תיאור הרוח המלווה בענן כבד אשר בצעה את החורבן⁵⁶ דומה לרוח המבצעת את הגאולה.

בנבואות הללו נטישת השוכך אינה מהווה בגידה שלילית. אדרבה, בנבואות אלו ניתן לזהות כי הנביאים המודעים לשימוש המקורי במשל יונה בהקשר שלילי, משתמשים במלה 'חרדה' ו'עב' כתיאור של נדידה מהירה, אולם בהקשר החיובי. הקשר זה של הנבואה מגדיל ומעצים את הדרמה של הנדודים המהווים מימוש למאויים חיוביים מאוד. המושגים 'חרדה' ו'עב' השליליים בדרך כלל, המופנים בנבואות הללו כלפי היונים, מהווים סמלים חיוביים המביעים את עוצמת 'קיבוץ הגלויות', המהווה רכיב חשוב בגאולה.

4. מעבר זוג האוהבים מבית הוריהם אל ביתם המשותף

ניתן להסביר את משלי היונים בשיר השירים באופן חיובי, שכן ניתן לומר שבזוגיות בין גבר לאישה הפיתוי הוא משובח ורב תועלת. בעת חיזור בין איש לאישה, כאשר אחד מבני הזוג מנסה לשכנע את זולתו לנטוש את בית הוריו ולהצטרף אליו לשם הקמת בית משותף, ישנה הצעת פיתוי – לעזוב את בית ההורים ולהצטרף לבן או לבת הזוג ולהקים משפחה חדשה מאוחדת: "עַל כֵּן, יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד" (בר' ב 24).

על פי ההקשר, בחלק משירי האהבה בשיר השירים המתארים את עיני בני הזוג⁵⁷ כדומות ליונים ("הֲנֵךְ יָפָה רַעֲיָתִי הֲנֵךְ יָפָה עֵינֶיךָ יוֹנִים" [שה"ש

55 באוצרד, יונים בחלון, עמ' 307-317.

56 יר' כה 32: "הנה רעה יוצאת מגוי אל גוי וסער גדול יעור מירכתי ארץ", ובהקשר דומה בתה' פג 16: "כִּן תִּרְדָּפֶם בְּסַעֲרָךְ וּבְסוּפְתָךְ תִּבְהֹלֶם". ראו: באוצרד, שם, עמ' 315 ובהערה 34.

57 לדעת עסיס (אהבת עולם, עמ' 53) יש משמעות רבה להתמקדות בעיניים דווקא. שכן, התבוננות בעיניים מלמדת על חיבור חזק ביותר האפשרי ללא מגע.

א 15; ד 1),⁵⁸ מדובר בחיזור עם מניעים טהורים. קיל⁵⁹ מסביר כי האיש המחזור המתואר כאן מתמקד במבט האישה שהוא מושא האהבה. לדעתו, המבט של האישה מזמין את הדוד האוהב לחזר אחריה. בעוד שלושה מקומות בשירי שיר השירים מדמה האוהב את רעייתו ליונה ובהם אין קשר לעיניים דווקא, אלא הרעייה כולה מכונה "יונתי" (שה"ש ב 14; ה 2; ו 9). הרעייה מושכת את הגבר באמצעות מראה וקולה: "יונתי בַּחֲגִי הסֵלַע בְּסֶתֶר הַמְּדִרְגָּה הָרְאִינִי אֶת מְרִאֲיִךְ הַשְּׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלֶךְ כִּי קוֹלֶךְ עָרֵב וּמְרִאֲיִךְ נְאֻמָּה" (ב 14), ובאמצעות נוכחותה: "פֶּתַחִי לִי אֲחֹתִי רְעִיתִי יוֹנָתִי תִמְתִּי" (ה 2), "אֲחֹת הִיא יוֹנָתִי תִמְתִּי אֲחֹת הִיא לְאֻמָּה בָּרָה הִיא לְיִלְדָּתָהּ רְאוּהָ בָנוֹת וַיֵּאֱשָׁרוּהָ מַלְכוֹת וּפִילָגְשִׁים וַיְהַלְלוּהָ" (ו 9). תיאורים אלו מתאימים להסבר המוצע, המקשר בין משלי היונים בשיר השירים לבין משמעותם: היונה מסמלת משיכה ופיתוי למעבר לחיי אישות משותפים. פליקס⁶⁰ מסביר, שהיונה המתוארת בשיר השירים מתאימה להתנהלותה של יונת הסלעים המקננת "בַּחֲגִי הַסֵּלַע בְּסֶתֶר הַמְּדִרְגָּה" (שם ב 14). היונה מוצאת מסתור מאויביה במקום חבוי ושם היא שומרת נאמנות לדוד האהוב לבדו. לפיכך ניתן להסביר את סמליות היונה בהקשר זה, שכן, דברי הדוד מכוונים ליופייה הנאצל (הדומה ליונה) של רעייתו ולכוחה למשוך אותו אליה לכל מקום בו היא שוהה.⁶¹

בהמשך המגילה, גם הרעייה מדמה את עיני הדוד ליונים: "עֵינָיו כְּיוֹנִים עַל אִפְיָקִי מֵיָם רַחֲצוֹת בְּחֶלֶב יִשְׁבּוֹת עַל מְלֶאֶת" (שם ה 12). עסיס⁶² מבאר שהיונה המתארת את עיני האיש כה לבנה וזכה עד שנדמה כי היא

58 גרט (שיר השירים, עמ' 147-148) דן בקושי לדמות את האהובים ליונה דווקא. לדעתו (עמ' 148), זהו עניין סובייקטיבי ואין בכך סמליות. היונים הללו מסמלים רוך ועדינות שבעיני המשורר זהו סמל ליופי. ראו על כך: ריקן, ווילהויט, ולונגמן, יונה, עמ' 217.

59 קיל, שיר השירים, עמ' 71.

60 פליקס, שיר השירים, עמ' 20.

61 ברגנט, שיר השירים, עמ' 45. לדעתה הדמיון לעדינות היונה הוא כפול: גם היופי החיצוני וגם הקול (ההמיה). ווקר (כנפי יונה, עמ' 323) מקשר בין הדימוי בשיר השירים לסמל של מלכות על פי תה' סח 14.

62 עסיס, אהבת עולם, עמ' 130.

שרויה במרחץ של חלב,⁶³ דבר המהווה סמל לעונג ייחודי בשירי שיר השירים.⁶⁴ ייתכן כי השימוש הכפול⁶⁵ למיקור האהבה במבט העיניים דווקא, מעיד על הדדיות המרמזת למבטים הדדיים של הזוג המאוהב המגבירים את החיזור בין הדוד לרעייתו.

משמעות העניין היא: כי באותה עת שהדוד מתבונן בעיני אהובתו, הוא מפתה ומתפתה כאחד, והוא חש כי התהליך המתרחש ביניהם עשוי להתממש לכדי מעבר מבית ההורים ולהקמת בית חדש משותף באמצעות הנישואין. על כן הדוד מדמה את רעייתו ליונה: "יֹנָתִי" (שם ב 14; ה 2; ו 9); "עֵינֶיךָ יֹנִים" (שם א 15; ד 1) – המתפתה לרצוני. באופן הדדי הרעייה מדמה את עיניו בדימוי זהה: "עֵינָיו כְּיֹנִים" (שם ה 12), שכן גם בעיניה הוא מפתה והיא מתפתה. וכך, למרות שפיתוי ומעבר יכולים לעיתים להרתיע ולהוות משל שלילי, בהקשר של חיזור ואהבה המשמעות היא משמחת ובעלת תועלת רבה.

5. מעבר השכינה ממקומה השמימי אל מחנה של עם ישראל בעת מעמד הר סיני

לאור ההסבר המוצע, המבאר את נדידת היונה בהקשר חיובי, ניתן יהיה להסביר את משל יופייה של היונה בתה' סח 14. במקרה זה היא מסמלת את קרבת האל לעמו בעת מעמד הר סיני: "זֶה סִינִי מִפְּנֵי אֱלֹהִים אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל..."⁶⁶ כִּנְפֵי יוֹנָה נִחְפָּה בַּכֶּסֶף וְאֶבְרֹתֶיהָ, בִּירְקָק חֲרוֹץ" (שם סח 9, 14). הרקע לתיאור היונה במזמור היא ההתגלות של ה' לפי המתואר בפסוק 12: "ה' יִתֵּן אֹמֶר הַמְּבֹשְׂרוֹת, צָבָא רָב".

63 טוויל (רוחצות בחלב, עמ' 388-390) מבאר את המלה "מלאה" המופיעה כאן כמים זכים כמו החלב. ראו סקירות פרשנות בעניין זה אצל טוויל, שם, עמ' 388-392, ואצל קיל, שיר השירים, עמ' 172, הערה 19.

64 "דָּבַשׁ וְחֶלֶב תַּחַת לְשׁוֹנְךָ" (ד 11) "שְׁתִּיתִי יַיִן עִם־חֶלְבִי" (ה 1). על המשמעות המיוחדת של החלב בשירי שיר השירים ראו: מיטשל, שיר השירים, עמ' 925.

65 חיזור האיש אחר האשה (שה"ש א 15; ד 1), וחיזור האשה אחר האיש (שם ה 12).

66 עניינים רבים מתוארים בין אזכור סיני (תה' סח 9) לבין אזכור היונה (פס' 14) הקשורים למעשי ה' ולניצחונותיו על אויביו. ראו ווקר, כנפי יונה (עמ' 311-312) המבאר את המושגים הללו בהקשר אל המזמור. נעסוק להלן רק בהקשרים הקשורים למשל היונה בפסוק 14 לבדם.

לדעת ווקר⁶⁷ בחירת היונה המתארת שכינה היא בחירה אירונית. שכן, היונה משמיעה בכמה נבואות קולות של מצוקה,⁶⁸ והתנהלותה אינה ראויה: "וַיְהִי אֶפְרַיִם כִּיּוֹנָה פּוֹתָה אֵין לֵב" (הושע ז 11). לעומת זאת בתיאור בתהלים היא מסמלת את ההתגלות האלוהית הבטוחה והמגנה על העם. לדעתו, היונה נבחרה כמשל במזמור הזה כדי לסמל התגלות אלוהית ייחודית ובפעם היחידה הזו היא מסמלת את המלכות האלוהית.⁶⁹ לדעתו⁷⁰ התיאור האלוהי כאן מתואר כיישות אהובה בדומה למתואר בשירי שיר השירים.⁷¹

ביילין⁷² מסבירה שתיאור צבעה של היונה הדומה לכסף ולגוונים של זהב הולם את צבעי כנפיה של יונת הסלעים אשר יש לה "שתי רצועות שחורות בולטות ולחלקה העליון יש ברק מתכתי ירוק."⁷³ ירקרק חרוץ הוא כפל לשון ומובנן של המילים הוא זהב. גווניו של הזהב שונים היו משום שבימי קדם לא ידעו לטהר את הזהב מן הסיגים והוא הכיל לרוב גם אחוז מסוים של כסף ולעיתים מתכות אחרות: נחושת וברזל.⁷⁴ לדבריה, עולה מכאן, שמראה היונה פורשת הכנפיים דומה לצבע ייחודי המסמל את ענן השכינה הסוכך ומגן על עם ישראל. בהקשר של המזמור,

67 ווקר, שם, עמ' 312.

68 יש' לח 14; נט 11; יר' מח 28; יח' ז 16; נחום ב 8.

69 ווקר, שם, עמ' 317-322. בעמ' 313-322 הוא מביא מקבילה מאוגרית (סוריה הקדומה) ליונה המסמלת התגלות אלוהית. בנספח למאמרו (בעמ' 332-337) מובאות תמונות של כתובות המציגות סמלי אלוהות בצורת יונים. בג (יונה שליחה, עמ' 117-118) מדמה את אזכור היונה בתה' סח 14 ליונה המתוארת בכתובת השומרית: 'מצבת העיט' (Vulture Stela).

70 ווקר, שם, עמ' 327 ובמסקנת מאמרו, בעמ' 331.

71 על פי המקורות שדנו בהם לעיל: שה"ש א 15; ב 14; ד 1; ה 2, 12; ו 9. ווקר, מקשר דימוי זה למקורות המתארים קשר אינטימי של אהבה בין ה' לעמו: "ידיד ה'" (דב' לג 12); "ידיד בביתי" (יר' יא 15) ומשלים המתארים קשר נישואין בין ה' לעמו: יח' טז, 8-14; הושע ב 18-22, ועוד.

72 ביילין, כנפי יונה, עמ' 227.

73 פליקס (שיר השירים, עמ' 20) מתאר את יונת הסלעים באופן מדויק: "גופה של יונת הסלעים אפור, כנפיה בגוון הלבן והשחור, ונוצות צווארה ירוקות", ומקשר את התיאור למקור הנדון כאן בתה' סח 14.

74 ביילין, כנפי יונה, עמ' 227.

המשבח את ה' על הקרבה לעמו בעת מעמד הר סיני, מתוארת ההופעה האלוהית (התגלות) שנדרה ממקומה השמימי⁷⁵ וסככה על עם ישראל הדבק באלוהיו. המראה של הכנפיים המוזהבות מפעים את המשורר, והוא מהווה סמל מוחשי לשמירה האלוהית על עם ישראל מפני כל פגע באופן אינטימי ונאצל. לפיכך ניתן לומר כי גם בתה' סח 14 התיאור של היונה מהווה סמל למעבר השכינה האלוהית ממקומה השמימי אל מחנה ישראל באופן מכובד ומרהיב.

ד. סיכום

הציפור "יונה" מופיעה במגוון רחב של משלים במקרא בהקשרים סותרים. בחלק מן המשלים היונה מסמלת עניינים שליליים: צער, רשע ובגידה. ומאידך, במשלים אחרים היונים מסמלות יופי, תום, נאמנות וקרבה יתרה אל ה'.

הסברנו כאן את המשמעות הסמנטית הבסיסית של המלה 'יונה' במקרא בהקשרה השלילי. שכן, קול הצער של היונה בעת מצוקה הקנה לה את שמה: תצליל (onomatopoeia), והיונה הנודדת מקינה מהווה משל הולם לחטאים ולבגידה. שמה של היונה קשור למושג: 'הונאה' המהווה עושק וצער והחרון האלוהי הקשור בכך. משמע זה מושרש בעברית המקראית באמצעות ניבים בהקשרים הללו: תָּרוֹן הַיּוֹנָה (יר' כה 38), חָרֵב הַיּוֹנָה (שם מו 16; נ 16), הָעִיר הַיּוֹנָה (צפ' ג 1) וּגְאֵי יוֹנִים (תה' קכג 4).

אולם למרות ההקשר השלילי של המשלים על היונה שהוצג, ישנם במקרא משלים שבהם מתוארת היונה במשמע חיובי. עיון במשלים הללו העלה, כי ישנם הקשרים חיוביים לנטישה כאשר מתואר מעבר ממצב של חסרון למצב חיובי:

75 דומה לכך הוא תיאור הנדירה האלוהית בעת סיועו לעם ישראל. שיאה של הנדירה הוא במעמד הר סיני המתוארת בספר שמות במשל מעוף הנשרים: "וַאֲשָׁא אֶתְכֶם עַל כְּנָפֵי נְשָׁרִים וַאֲבָא אֶתְכֶם אֵלַי" (שם' יט 4).

1. הנטישה של משורר נה (7-9, 18), מחברת הרשע ורצונו להדבק בה' הוא חיובי ונאצל.
2. נדודי היונה מהווים משל הולם לנדודי התפילה מליבו של המשורר השרוי במצוקה, ישירות אל ה', כפי האמור בכותר מזמור נו בתהלים: "יוֹנָתָאֵלִים". הנדודים של התפילה והרצון העז שיגיעו אל ה' הוא נושא מרומם ונאצל.
3. נדודים עם חרדה באמצעות עבים כבדים מהווה משל הולם לנטישת הגלות וחזרה למולדת. נטישת הגלות היא מעשה חיובי בנבואות קיבוץ הגלויות (יש' ס 7; הושע יא 11).
4. הפיתוי ההדדי של בני הזוג המדרכן את האוהבים לנטוש את בית ההורים, הוא עניין חיובי. שכן, מטרתו היא הקמת משפחה חדשה כפי שמתואר בשירי שיר השירים (שם א 15; ב 14; ד 1; ה 2, 12; ו 9).
5. הנדודים של ההתגלות האלוהית ממקומה השמימי להר סיני דומים לכנפי יונה מפוארים המסמלים הגנה של ה' על עמו ואינטימיות מופלאה. כך מתבאר המשל שהיונה מסמלת את השכינה האלוהית בזמן מעמד הר סיני על פי תהלים סח 14.
- לאור זאת, ההסבר המוצע המבאר את הסמליות של היונה באופן שלילי תואם לסמנטיקה של המלה: 'יונה' הקשורה לסבל, עושק ובגידה. אולם מכיוון שישנם במקרא הקשרים חיוביים של נטישות, תיתכנה גם משמעויות חיוביות שהציפור "יונה" מסמלת.

ה. ביבליוגרפיה ורשימת קיצורים

S. Owen, P.A. Girst, R. Dowling, "Dove", <i>A Dictionary of Bible Symbols</i> , London 1992, p. 20	אוון, גריסט ודוולינג,
	מילון סמנטי,
	יונה
ש' אחיטוב, חבקוק עם מבוא ופירוש (מקרא לישראל), תל אביב תשס"ו	אחיטוב, חבקוק
http://www.daat.ac.il/daat/tanach/achronim/jer48.htm	אייזנברג, חרב
	היונה

- A. A. Anderson, *The Book of Psalms*, Volume 1: *Psalms 1–72* (NCBC), Grand Rapids, London 1972
 W.C.J. Bouzard, "Doves in the Window: Isaiah 60:8 in Light of Ancient Mesopotamian Lament Traditions", *David and Zion, Biblical Studies in Honor of J. J. M. Roberts*, Winona Lake 2004, pp. 307–317
 C. Begg, "The Messenger Dove in Ps 68,12–14", *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 63 (1987), pp. 117–118
 C. Begg, "The Covenantal Dove in Psalms LXXIV 19–20", *Vetus Testamentum* 37 (1987), pp. 78–81
 C. Begg, "The Birds in Genesis 15 9–10", *Biblische Notizen* 36 (1987), pp. 7–11
 C. Begg, "Dove and God (s) in PS 56,1", *Ephemerides Theologicae Lovanienses* 64 (1988), pp. 393–396
 P.J. Botha, "Social Values and the Interpretation of Psalm 123", *OTE* 14 (2001), pp. 189–198
 G.J. Botterweck, "גוזל Gôzāl; תור Tôr; יונה Yônâ; בותרוויק, לקסיקון, יונה
 ז' ביילין, כנפי יונה נחה בכסף ואברותיה בירקרק חרוץ" (תהלים ס"ח, יד), "בית מקרא יח (תשל"ג), עמ' 227
 א' ביליק, "יונה", אנציקלופדיה מקראית ג, ירושלים תשי"ח, עמ' 606–607
 י' בלאו, תורת ההגה והצורות של לשון המקרא, ירושלים תש"ע
 D. Bergant, *Song of Song, The Love Poetry of Scripture*, New York 1998
 ברננט, שיר השירים
 מ' ברילר, "יונה", נפש חיה, בעלי חיים במקרא, מהות יונה וסמליות, מגידו תשע"ה, עמ' 167–172
 R.L.J. Giese, "יון: 3431", *DOT2* (1997), pp. 424–425
 גיזה, לקסיקון, יון

- M.I. Gruber, *Hosea, A Textual Commentary*, London, New York 2017 גרובר, הושע
- D. Garret, *Song of Songs* (WBC), Nashville 2004 גרט, שיר השירים
- A.J. Houser, "Jonah: in Pursuit of the Dove", *Journal of Biblical Literature* 104 (1985), pp. 21–37 האוזר, יונה
- S.E. Haddox, *Metaphor and Masculinity in Hosea*, New York 2011 הדוקס, דימוי וגבריות בהושע
- A.G. Hunter, "Inside Outside Psalm 55: How Jonah Grew Out of Psalmist's Conceit", *Psalm and Prayers, Papers Read at the Joint Meeting of the Society of Old Testament Study and Het Oudtestamentisch Wergezelschap in Nederland en België Apeldoorn August 2006*, Leiden 2007, pp. 129–139 הונטר, בפנים ובחוץ
- A. Hunter, "Jonah from the Whale, Exodus Motifs in Jonah 2", *The Elusive Prophet, The Prophet as Historical Person, Literary Character and Anonymous Artist, Papers Read at the Eleventh Joint Meeting of The Society of the Old Testament Study and Het Oudtestamentisch Wergezelschap in Nederland en België Held at Soesterberg 2000*, Leiden 2001, pp. 142–158 הונטר, יונה מתוך הדג
- W.G.E. Watson, *Classical Hebrew Poetry, A Guide to its Techniques*, Sheffield 1984 ווטסון, ספרות עברית קלאסית
- M.J. Walker, "The Wings of the Dove are Covered with Silver, The (Absent) Presence of the Goddess in Psalm 68", *Ugarit Forschungen* 47 (2016), pp. 301–341 ווקר, כנפי יונה
- J. Vlaadingerbroek, *Zephaniah* (HCOT), Peeters 1999 ולדינגרברוק, צפניה

- H. Tawil, "Bathing in Milk (SoS 5:12): A New Look",
Bet Mikra 42 (1997), pp. 388–392
 M.E. Tate, *Psalms 51–100* (WBC), Dallas 1990
- טוויל, רוחצות
 בחלב
 טייט, תהלים
 נא-ק
- ד' שלשיר, א' קימרון, "שמות העופות וסדרם בכתובת
 דיר עלא", בתוך: שמות חיים, בעלי חיים, מקומות
 ואנשים, באר שבע תשע"ב, עמ' 39–46
- שלשיר וקימרון,
 שמות העופות
- B.A. Levin, *Numbers 1–20, A New Translation with
 Introduction and Commentary* (AB), New York 1993
 G.D.O. Lete, J. Sanmartin, "ynt n. f. dove", in: *A
 Dictionary of the Ugaritic Language in the Alphabetic
 Tradition*, volume 2, Leiden 2003, pp. 971–972
- לוינ, במדבר א-כ
 לטה, וסנמרטין,
 לקסיקון
 אוגריתי, ynt
 ליכט, במדבר
 א-י
- J.R. Lundblum, *Jeremiah 21–36, A New Translation
 with Introduction and Commentary* (AB), New York
 2004
- לינדבלום, ירמיה
 כא-לו
- S. Mowinckel, *The Psalm in Israel's Warship* (trans.
 by D.R. Ap-Thomas), Volume II, Oxford 1962
- מובינקל, תהלים
 ב
- R.W.L. Moberly, "Why did Noah Send Out a
 Raven?", *Vetus Testamentum* 50 (2000), pp. 345–356
- מוברלי, מדוע נח
 מויאל, לקסיקון שמות החולייתנים בישראל, הרצליה
 תשס"ד
- C. W Mitchell, *The Song of Songs*, Saint Louis 2003
- מיטשל, שיר
 השירים
- A. Militarev, L Kogan, "252. yawn (–at) –wanay –
 dove", *Semitic Etymological Dictionary*, Volume 2,
 Munster 2000, pp. 321–322
- מיליטרב וקוגן,
 מילון סמנטי
- א' עסיס, אהבת עולם אהבתך, קריאה חדשה בשיר
 השירים, תל אביב תשס"ט
- עסיס, אהבת
 עולם

- J.H. Potieger, "Psalm 56 Read within its Literary Context in the Psalter and its Connections with King David", *OTE* 28 (2015), pp. 760–776
- פּוֹטִיגֶר, תהלים נו
- י' פליקס, "היונה הבוגדנית, 'היה אפרים כיונה פותה' (הושע פרק ז)", בתוך: טבע וארץ בתנ"ך פרקים באקולוגיה מקראית, ירושלים תשנ"ב, עמ' 242–243
- י' פליקס, שיר השירים, טבע עלילה ואלגוריה, ירושלים תש"ס²
- A. Parmelee, *All the Birds of the Bible, Their Stories, Identifications and Meaning*, New Canaan 1988
- פרמלי, כל הציפורים קדרי, יונה
- מ"צ קדרי, "יונה; רבים: יונים, נסמך: יוני", מילון העברית המקראית אוצר לשון המקרא מאל"ף ועד תי"ו, רמת גן תשס"ו, עמ' 415
- מ"צ קדרי, "ינה", מילון העברית המקראית אוצר לשון המקרא מאל"ף ועד תי"ו, רמת גן תשס"ו, עמ' 432
- N. Kiuchi, "יונה: 3433", *DOT* 2 (1997), pp. 425–426
- קוויצ'י, לקסיקון, יונה
- O. Keel, *The Song of Songs, A Continental Commentary* (trans. By F.J. Gaiser), Minneapolis 1994
- קיל, שיר השירים
- A. Keefer, "Phonological Patterns in the Hebrew Bible: A Century of Studies of Sound", *Current Biblical Research* 15 (2016), pp. 41–64
- קיפר, יסודות פונולוגיים
- ר' יוסף קרא, בתוך מקראות גדולות הכתר, מהדורת יסוד חדשה (מ' כהן עורך), רמת גן תשע"ב
- ר' יוסף קרא, מקראות גדולות הכתר, ספר תרי עשר
- L.D. Crow, *The Songs of Ascents (Psalm 120–134), Their Place in Israelite History and Religion*, Atlanta 1996
- קרו, שירי המעלות
- U. Ringern, "Yana ינה", *TDOT* 6 (1990), pp. 106–114
- רינגרן, ינה

משלי יונים במקרא

L. Ryken, J.C. Wilhoit, T. Longmann, "Dove",
<i>Dictionary of Biblical Imagery</i> , Downer Grove,
Leicester 1998, pp. 92–95	ריקן, ווילהויט,
לונגמן, יונה
L. Ryken, J.C. Wilhoit, T. Longmann, "Birds",
<i>Dictionary of Biblical Imagery</i> , Downer Grove,
Leicester 1998, pp. 216–217	ריקן, ווילהויט,
לונגמן,
ציפורים
א"א שמש, "כי עוף השמים יוליך את הקול", בית מקרא
מט (תשס"ד), עמ' 156–177	שמש, כי עוף
השמים
א' שנון, לקסיקון לשיפור הניבים, חולון תשס"ט	שנון, לקסיקון
לשיפור
הניבים